61500

PROGRAM
SRBA U MONARHIJI
I
ANEKSIJA BOSNE-HERCEGOVINE.

NAPISAO
SRBIN-KATOLIK

NAKLADA PISCA.

MOSTAR.
HRVATSKA DIONIČKA TISKARNA.
1908.

PROGRAM

SRBA U MONARHIJI

I

ANEKSIJA BOSNE-HERCEGOVINE.

NAPISAO

SRBIN-KATOLIK

NAKLADA PISCA.

MOSTAR.

HRVATSKA DIONIČKA TISKARNA.

1908.

Ds 61500

UNIVERZITETNA BIBLIOTEKA
* LJUBLJANA *

03a/50559

Mješte predgovora!

U političkim programima treba da bude iskrenosti, jednako kao i megju pristašama jedne te iste stranke. Ako ovoga nema, tad cijela stranka počiva na labavom temelju. Kazati otvoreno, kako misliš, o političkoj situaciji i prema tome nastojati udesiti program svoje stranke, potaklo me, da napišem ove redke. Nikakova mržnja ili osobna osveta prema vlastitoj stranci, već korist i evolucija, koju naša stranka zahtjeva, prigodom najnovije nastale situacije — turiše mi pero u ruke. Ima li koja oštrija, neka se ne zamjeri, u najboljoj je namjeri kazana; ima li koja dobra, neka se prihvati od onih, koji ravnaju politikom srbskog naroda u našoj državi.

To je jedini i nikakav drugi moj cilj.

24. studenoga 1908.

Aneksija Bosne i Hercegovine uznemirila je sve političke duhove u Srbiji i Crnojgori i u nekoj trzavici ostavila je srbske političare u našoj Monarhiji. Srbske novine izvan Monarhije, osobito one u Srbiji, prepune su svakojakih protesta proti ovom političkom činu, što ga je nenadano izvela naša država, i u prvi mah bio bi rekao: rat je neizbježiv izmegju Austrije, Srbije i Crnegore. Srbija kao i Crnagora odaslale su najbolje svoje diplomate, da porade kod evropskih velevlasti, kako bi se one za „ugroženo" srbstvo zauzele, Austriju dezavuirale i otele joj ono, što ima 30 godina, da ona svojom svojinom smatra. Netom smo saznali za one diplomatske korake dvajuh naših slobodnih državica, ispovjedamo, da smo se nasmijali. Nasmijali smo se, jer za nas ima već 30 godina, da je bosansko pitanje bilo riješeno. Od onoga časa, kada je austrijska vojska zaposjela Bosnu i Hercegovinu, o sudbini ovih zemalja bilo je odlučeno; odlučila je ona ista Evropa, koju danas srbski diplomate u pomoć zazivlju proti Austrije. Samo kratkovidan političar mogao se je nadati, da bi Austrija *bez katastrofe* drugome one zemlje darovala; samo narod, koji žive o kojekakvim utopijama, mogao je gojiti nadu, da će evropska diplomacija, u ime srbske ideje, zahvatiti oružje, da proširi granice dvajuh malenih srbskih državica. Aneksija nije uradila drugo, već pred evropskim forumom svečano nešto zapečatila, što je već mnogo prije na berlinskom kongresu bilo zapečaćeno i za srbstvo na uvjek izgubljeno. Ovo je bila činjenica, sa kojom je srbski narod mnogo prije morao računati i po tom svoj politički

rad udesiti, te ne bi danas srbski političari uzdisali nad gorkim razočaranjem. Uvaženi list petrogradskog slavjanskog komiteta „Slavjanskija Izvjestija“ otrag koju godinu pisao je obzirom na Srbe i Hrvate u našoj Monarhiji: „Niko neće moći opovrgnuti ni kušati da opovrgne, kako je s gledišta srbskog, hrvatskog i slavenskog u opće nužan i željan što prešniji i što brži sporazum sa Srbima, sjedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu političku skupinu. Samo će se tada staviti gospodarstveno i kulturno razviće ovih naroda na bolji temelj. Po općemu slavjanskom shvaćanju svejedno je, kojim imenom, pomoću kojega načela bude izvedeno ovo sjedinjenje; glavno je, da nam više ne gospodare naši zajednički dušmani. Duševne i fizične sile obih suparnika Srba i Hrvata, gotovo su jednake i sve nastojanje jednih da zavladaju drugima nije imalo drugog rezultata nego megjusobno oslabljenje na veliku radost okolnih Nijemaca, Magjara, Italijana i Grka. Čini se, da to pitanje može biti riješeno samo nekom spoljašnom silom. Nu dok nastupi taj veliki čas, sugjeno nam je dugo čekati i kroz to vrijeme mogli bi mnogo uraditi.

Imade temelj, na kojem se sastaju posve etički interesi Srbâ, Hrvata i Slovenaca, svim jednako životan, svim jednako simpatičan — to je temelj čiste *slavenske kulture.* Mi poznajemo posve dobro odnošaje svih trijuh naroda, i znamo njihove djelove, pak cijenimo, da imamo pravo, da ih zajedno prekorimo s nezanimanja i s neshvaćanja tih kulturnih slavjanskih interesa. Naravno ne govorimo ovdje o iznimkama u subjektivnim mijenjima, nego ob općim pojavama intelektualnog života. Srbska inteligencija zadovoljava se tim, što imade pravoslavnu religiju i slavensko pismo, a u suštini je ne manje zapadno

europejska po svojim težnjama i idealima. Srbi teže, da što više s desna i s lijeva otmu svojim susjedima i tim troše sasvim uzalud svoje sile i zaostaju u kulturnom i političkom razvoju. Kada Srbija bude u sebe doma bolje učvršćena, jača, prosvijetljena i blagorodno pravedna, kada ona pokaže više rada i truda, a manje praznih i pretenzivnih riječi, tad će i njena braća k njoj težiti kako željezo k magnetu. Srbski listovi grdeći bezobzirno i nerazumno sve ono, što se zove hrvatskim imenom, prinose bez sumnje štetu onomu svetomu srbskomu djelu, za koje misle, da se bore i kojemu je dužan simpatizirati svaki Slaven.

Isključivo srbski separatizam izazivlje za sobom i isključivo hrvatski separatizam. Nije li vam Srbima već vrijeme i doba, da promjenite svoju politiku prama Hrvatima, da ih priznate svojom najbližom, najboljom braćom, da ih pomažete u njihovoj borbi proti njihovim neprijateljima? Ako Srbi ne dijele ovoga mnijenja, onda jamačno oni ne pojimlju ni slavjanske ni svoje budućnosti".

Kamo sreće, da su se Srbi u Monarhiji, pa i oni izvan Monarhije uvjek držali ovog političkog načela, izražena od uglednog petrogradskog lista. Istina je, da su se Srbi u Monarhiji u početku narodne borbe nalazili uz bok sa braćom Hrvatima i skupa se borili za kulturnu i narodnu svoju slobodu; to bijaše epoha, kratka epoha, naše narodne svijesti, epopeja slavjanske uzajamnosti. Srb i Hrvat bijahu ne samo braća, da li i kuća im bijaše zajednička. Htjede zao udes i kratko sve to potraja, i Ljubiša, u koga naša stranka u Dalmaciji sve je svoje nade polagala, u ime nekog političkog neshvatljivog liberalizma, posija grozni razdor megju Srbom i Hrvatom, stvori srbski separatizam, koji se je napokon

na samoj srbskoj stranci osvetio. Razdor u Dalmaciji odjeknu i preko Velebita, i mi učestvovasmo najodurnijoj bratoubilačkoj borbi. Posljedica je bila, da naša stranka u Dalmaciji, nalazeći se u manjini, višekrat bila je prisiljena baciti se u vladin naručaj, da sačuva svoje pozicije; a preko Velebita rukovasmo se s Magjarima proti Hrvatima za neznatne političke stečevine. Sve je ovo doprinijelo iznenarogjenju prave srbske ideje. Od toga časa srbska politika u Monarhiji stade se regulirati po barometru srbskih političara u Beogradu. Ne mislim ovim kazati, da su naši politički vogje bili prosti plaćenici Beograda, jer bi se ogriješio o značaj i poštenje ponajboljih naših političara; ali moram ispovigjeti, da su oni u mnogome pogriješili, ravnajući se po političkim nazorima beogradskih diplomata. Naš politički položaj u Monarhiji tražio je sasvim drugu političku taktiku, koja nije smjela imati ništa zajedničkoga, izvan prostih simpatija, sa političkom akcijom Beograda. Vas politički rad Srba u Monarhiji morao se temeljiti na potpunome sporazumu sa Hrvatima, da se u okviru Monarhije stvori jedna snažna državna skupina od Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre, Hrvatske i Slavonije. Ovo je morao biti jedini politički cilj i program toli Srba koli Hrvata. Srbska stranka u Banovini i u Dalmaciji na ovaj program nije htjela pristati. A zašto? Jer je sumnjala, da se ovaj program kosi sa političkim aspiracijama kraljevine Srbije, koja je neprestano isticala neko svoje pravo na Bosnu-Hercegovinu, pa i na Dalmaciju. I srbska stranka radije je pristajala uz utopije beogradskih diplomata, nego li uz realan i praktičan program, koji je ciljao za ojačanjem južnog slavenstva u našoj državi. A realizacija ovakovog programa bila bi od neosporive koristi i za samu kraljevinu Srbiju.

Priznajemo, mi smo dosta očekivali od Srbije. Mi, ili pravije govoreć, naši narodni vogje, nadali su se, da će ona biti onaj Pjemont balkanskih plemena, koji će poput talijanskoga privlačiti svaki narodni pokret, da će nas ona pomagati u borbi za opstanak, te vršiti na naše duhove onaj veliki moralni upliv slobodne države, koji je Pjemont eksercitovao po svoj Italiji. Mi smo se prevarili. Pjemont i Srbija su ekstremi. Dogogjaji tijekom vremena dokazali su jasno, da se uspomeni talijanskog preporoda nanosi profanacija, svaki put, kad se ime male alpinske kraljevine aplicira Srbiji. Ova ne samo da nije znala sebe podići do one visine značaja, požrtvovanja i slobode, na kojoj se kočila državica Karla Alberta, nego je Srbija, Srbija ista svojom nespretnom politikom mnogo doprinijela, da se položaj Srba u Banovini i u Dalmaciji pogorša, jer da je Srbija muževno odgovarala svojoj misiji, da su Srbijanci bili ljudi i Slaveni, nikad sila magjarska ne bi se bila usudila da ono uradi iz Hrvatske. Ovo odlučno tvrdimo, a ko u pameti probere nekoliko stranica iz srpske povijesti, uvidjeće, da pravo zborimo. Sva Evropa gleda, kako vas rad srbskih diplomata u Srbiji nije drugo nego herostratsko djelo protiv one slobode, koju su im drugi darovali. Oni sami to ne vide, oni ne samo da su s tim svojim nesretnim stanjem zadovoljni, nego bi još htjeli, da u nj povuku Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Istru, pa sve do Triglava!! Ako jedan narod, poslije sto godina slobode, ima doći na ono, na što su oni došli, mislim, da se taj narod ima stiditi da pogleda svijetu u oči, a kamo li da s onakom bezočnom smijelosti od njega još traži poslije nego se za nj toliko učinilo. Rusija je Srbiju digla na noge, ona je dovela kao i Bugarsku na onaj stepen ne-

odvisnosti, koji joj je neophodno bio potrebit, da postane srećna i čestita. Kako su Srbi zahvalili Rusiji, poznato je više i Hotentotima u Africi. Ali ništa zato; moglo bi im se i oprostiti, da su barem umjeli da opravdaju pouzdanje, koje je u njih stavila Evropa, da su se trsili da postanu *narod,* marljiv, radin, napredan, koji može da sebi privlači ostale Slavene na jugu. I to bi bila jedna vrst zahvalnosti i odvrate naprama svome dobročinitelju, jer ko bližnjega pomaga, najbolja mu je nagrada, kad vidi, da se je dotičnik okoristio pomoći, da ju je zbilja zaslužio. Ali ništa od svega toga ni zahvale ni opravdanja, nego se opet okreću Rusiji, te joj za danas pitaju samo Bosnu i Hercegovinu, a za sutra i ostale balkanske zemlje, da im ih donese na sahanu kô pečeno pile, neka oni, velike glave, od njih učine ono, što su učinili od sebe! Što je ovo? šovinizam? ludilo? kako da rastumačim. Neka me niko ne prekori da strašću pišem, jer tobože mrzim Srbe pravoslavne vjere. Bog i duša i ako sam Srbin katolik, ne mrzim ni najmanje pravoslavne, skupa sam se s njima dugi niz godina borio i za srbsku ideju radio; ali sažaljujem Srbe u Srbiji, što su tako zalutali, a žao mi je, kad moram pisati, da med Slovenima imade takvih neznačajnih ljudi, te čine iznimku prema ostalim mirnim ćudima svih Slavena.

Evo u kratko nekoliko dokaza našoj tvrdnji.

Karagjorgje prvi godine 1804. dignuo je Šumadince na rat za oslobogjenje. Karagjorgje je vladao do 1813., nenavigjen i mržen od svih vigjenijih Srba, a navlastito od kneza Miloša. To mu bijaše narodna hvala! Godine 1813. Srbija je od Rusije na cjedilu ostavljena i Turska je opet podjarmi. Karagjorgje pobjegne, a to Miloš jedva dočeka, da se stavi na čelo Srba. Godine 1815. pogje mu za rukom, tugjom

pomoći, nešto od Turske izvojštiti i god. 1816. dobije Srbija prijašnje stanje. Knez Karagjorgje povrati se, ali ga knez Miloš godine 1817. dade ubiti u blizini Smederovca i proglasi se nasljednim knezom. Srbi su ga trpili, dok ih opet mržnja ne osvoji i god. 1839. prisile ga, da se odreče prijestolja i pobjegne u Beč. Najstariji mu sin umre brzo, a naslijedi ga Mihajlo, koji bude već god. 1842. od istih Srba proćeran i čitava obitelj Obrenovića iz zemlje prognana. Ne treba ni spominjati, da su to uradili Karagjorgjevci kao osvetu za ubojstvo Crnog Gjorgja. Na srbsko prijestolje izabraše njegova sina Aleksandra Karagjorgjevića, proti kome odmah započeše urote. God. 1857. sretno izmakne dobro zasnovanom umorstvu. Godine 1858. srbska skupština zbaci ga s prijestolja i pozove opet Obrenoviće. Aleksandar uteče u Peštu. Miloš se vrati i vladao je do smrti. Naslijedi ga sin Mihajlo, čovjek lijepih sposobnosti i velikih nada, koga malo iza toga, godine 1866. isti Srbi izdajnički ubiše. Umoriše ga pristaše Karagjorgjevića. Na njegovo mjesto dogje Milan, sin Mihajla, strica ubivenoga i Marije Catargi, ljubovnice kneza Cuze. Radi sudjelovanja u Mihajlovu umorstvu osugjen je Aleksandar Karagjorgjević od srbskih sudova na 20 godina tamnice, naravno in contumaciam. Ugarski ga sudovi nijesu zatvorili. Ovo bi bila starija povijest „slobodne“ Srbije. Nova je svakome poznata. Zavlada Milan, koji uradi od Srbije sve ono, što je uradio, dok ne dogje do Slivnice, do progonstva prvaka radikalnih, koji su ga htjeli zbaciti sa prijestolja, do njegove odreke, pa onog sramotnog izagnanja kraljice Natalije, koju su po ulicama potezali i svih drugih grdnih dogagjaja do obustave srbskog ustava i svake gragjanske slobode. Tragična smrt kralja Aleksandra i kraljice Drage još je sva-

komu Srbinu svježa u pameti. Kad na sve ovo promislimo, možemo lako shvatiti, zašto je u Srbiji i dan danas svekoliko gnjilo, a bojimo se, hoće li se ikad i izliječiti. Kakav je u toj „slobodnoj“ srbskoj državici javni i privatni život, najbolji nam oris daje beogradska „Zastava“, koja je otrag koju godinu pisala: „Ako tražite lupeže i kradljivce — eno ih, naći ćete ih megju samim ministrima i kmetovima, megju samim mnogobrojnim Maršalovićima, Jeftićima i Veselinovićima — oni su krali državne i opštinske novce narodne. Ako tražite podlace i kukavice — eno ih, i njih ćete naći u prvim redovima megju Pašićima, koji bježe preko mostova i izmišljaju atentate po klisurama. Ako tražite izdajnike, eno ih, naći ćete ih u glavnom odboru, megju svojim prvacima — oni traže stranačku intervenciju, oni ruju protiv svoje otadžbine, oni proglasuju za šovinizam pravedne aspiracije srbskih rodoljuba! Hoćete da ih imenujemo? Ako tražite nitkove, eno ih, i njih ćete naći megju Burićima, koji nude svoje „zauzimanje“ i poslanički glas za nekoliko hiljada dinara, pa posle kao odbijeni, tu istu visoku ličnost, kojoj su nudili, nedostojno i kukavnički klevetaju i grde u skupštini. Tuži nas sudu, proto Milane! Ako tražite ubojice i razbojnike — eno ih, i njih ćete naći u svome kolu megju svojim ministrima i poslanicima, megju svojim jezuvitima (ovo se odnosi na Gjaju, jer rodjen katolik) megju svojim Pastrkulanima, Malonarcima i Gogićima — oni ubijaju ili naregjuju puškaranje svojih političkih protivnika i njezinih gragjana! To bi potvrdile i sene Sofronijevića, Pejče iz Brezovice i onih jadnika (danas i Novakovića), što ih 6. maja, pucajući u „vetar“, poubijaše po zapovedi radikalnih ministara. Ako tražite zvekane i propale karaktere — eno ih, i njih ćete

naći megju „doktorima“, megju „besednicima“ i „žurnalistima“, megju Milovanovićima i Vesnićima, megju Živkovićima i Svilokosićima, megju Ivanićima, Pelagićima i Karićima — oni suludo i bezobzirno ubijaju svako hrišćansko mišljenje o eksistencijama i najmanje mrve mozga u njih! Ako tražite kajišare i grabljivce, eno ih, i njih ćete naći megju prvacima i poslanicima, megju Kukurecima, Telovićima i Mitrovićima — oni otimlju Kukurek, oni pridižu liferacije, oni su „grofovi“ u planinama. Ako tražite falsifikatore i kockare, eto ih, eto i njih ćete naći megju sudijama, megju Tirićima i Stejskalima, jer oni kradu i falsifikuju sudske akte! Ta sve, što je zlo i naopako — naći ćete u svojim redovima!“

Ako ovako piše sama srbska štampa, koja je u prvom redu zvana, da se umjereno i reservirano izjavliuje o javnim i privatnim neurednostima svojih diplomata — ako sama srbska štampa na sva usta bez ikakve koprene raznosi nedolična djela Srba i to formom kod nas nevigjenom; možemo pomisliti, na što je spao politički javni i privatni život u „slobodnoj“ Srbiji. Kad sve ovo razmotrimo, možemo li se uvjeriti, da je Srbija na Balkanu što i Pijemont na Apeninu?

Što nijesu sve pretrpili i podnijeli Pijemontezi, budeći Italiju, a eno prvi muževi talijanskog preporoda potiču iz Pjemonta. Dinastija se iznajprije opire, ali napokon popušta glasu svog naroda. A Srbi? Nit se sami mogu složiti, pa hoće da pod sobom slože sav Balkan; ne mogu vladati rad silnih strasti ni malenom Srbijom, pa hoće da sjedine i učine sretnim deset puta veći prostor, u kom ima plemena različnih težnja i ćudi, vjere, druge prošlosti, a i krvi! Svaki, ko o tom promišlja, uvjeriće se, da Srbija nije dorasla takvoj zadaći, a i neće tako skoro.

Ne pripisujem sposobnost za to Hrvatima; al svak će priznati, da će Hrvati na jednom moru i na zapadu, a Bugari na drugom moru i na istoku mnogo prije moći izvršiti ulogu Pijemonta nego Srbija. Ovu ideju pridali su Srbima drugi, a osobito Slovjeni, koji se mnogo nadahu od oslobogjene i novorogjene Srbije, al kako se vidi, ona za starom Srbijom kud kamo zaostaje, samo imaju oba kraljestva — starije i mlagje — to zajedničko, da doživljuju svakim danom bune, prevrate, politička ubojstva i rovarenja svake vrsti. Ele, kako rekoh, to je Srbima u Srbiji već u krvi, a to im daje u psihologiji Slavenstva osebujni lik i posebno mjesto, jer med inim Slovjenima toga nema.

Godine 1892. naš veliki srbski književnik S. Matavulj upravio je iz Beograda na vojvodu Vrbicu pismo slijedećeg sadržaja, koje pismo u velike nam ilustrira patriotski rad srbskih državnika. Pismo glasi: „Ja vam iskreno čestitam, što ste obezbijedili svoju starost, da se s vama ne ruga fukara. Pošto vas jedna nezavisna srpska država, za koju ste više od 40 godina neumorno radili, odgoni, pošto vas druga srpska nezavisna (!) država, za koju ste takogjer krv lijevali, i kojoj ste obraz osvjetlali (onda, kad joj se obraza najviše ticalo), pošto ni ona ne potrebuje vaše usluge. Vi ste vrlo dobro učinili, što se sklanjate u državu, u kojoj najviše Srba ima i gdje ljudi umiju cijeniti i svoje neprijatelje. Ovo vam pišem i ako znam, da se pisma vama upravljena otvaraju na pošti. Jutros je „Videlo“ donijelo članak iz „S. Presse“ o vama. Članak je učinio veliki utisak, te ako jošt imade malo obraza Pašić i njegova kompanija imaće se zašto crveniti. Ja još jednako očekujem, šta će biti sa mnom. Pašić mi može dati i nedati mjesto, — u prvom slučaju neću mu biti za-

hvalan, jer ako to učini, učiniće samo s toga, što mora i što se boji posljedica; u drugom slučaju spremam mu pilulu, koja će mu zanago biti gorka, te će ga dobro osvijetliti pred savremenicima. Ako bi pak vi meni mogli izraditi mjesto u Bosni, onda se nemam što predomišljati. Beograd, 22. Maja 1892. Primite moj iskreni pozdrav. *S. Matavulj*".

Kada na sve ovo dobro promislimo, u neku hvata nas i smijeh, kad gledamo ponosite Srbijance, kako bez ikakvih zasluga oholo pružaju ruku Evropi, da im dade nješto, što se ne stiče šarlatanarijom, nego ustrajnim radom za oplemenjivanje prosvjetu i napredak naroda. Čudnijeh li ljudi! Siloviti, oholi, napuhani, a prazni. Sve velike glave; svak hoće da zapovijeda, da bude ministar. Pučki učitelji neće da vrše dužnosti pučkoga učitelja, nego one presjednikâ sudišta i prefekatâ, za koje nijesu sposobni; pismeni krčmari hoće da budu guverneri i tako naprijed. Ovako se tumači sloboda u Srbiji. U svakom Srbinu vi vidite budućega ministra ili barem poklisara uopće čovjeka stvorena, da se barabari sa Gladstonom i Bismarkom. Hoćeš li politički značaj istražiti: evo ti ga najjasnije izražena u kraljevini Srbiji, gdje su jučer naprednjaci, danas liberali, sutra radikali, pa opet liberali, pa radikali na vladi, gdje jedan mjesec sav Beograd ustaje protiv svog načelnika, jer je druga vlada do vlasti došla, a kad opet druga dogje, prave joj bakljadu itd. Teška je to bolest njihovog karaktera, koju može izliječiti jedino hladan tuš diziluzija i nevolje, te uporan rad pojedinaca, da ga na novo podignu. Prvoga sredstva imadu i odviše, ali koja korist, kad nema drugoga.

Sjećam se, da sam čitao u velikom i trijeznom franceskom listu „Estaphette" slijedeći kriterij o državničkoj sposobnosti srbijanske diplomacije: „*Saisir*

le pouvoir, s' y cramponner, en exclure les adversaires, en tirer tout le profit possible dans un but égoiste: tels sont les signes caracteristiques de la gestion ministerielle en Serbie depuis l' élévation de l' ancienne principanté vassale en royaume indépendant. On a marché au point de vue politique avec une précipitation fiévreuse et dans cette course folle, négligé l' organisation administrative du pays. On s' est donné une constitution et un régime parlamentaire á la mode de l' Angleterre, sans seulement songer que l' administration était encore quelque peu asiatique tout comme les moeurs des masse profondes. Le gouvernats de Belgrade faisaient de la haute politique sans posséder les outils pour se genre de sport, et totalement incapables de réfléchir que les pays n' etait pas assez riche pour se permetre le luxe du pareil outillage... Il faut rompre avec la visées de politique transcendente, pour s' occuper des interêts modestes de son interieur qui est passablement desorganisé".

Dakle Srbija ne može nikako da bude balkanski Pijemont, jer tu ima plemena naobraženijih i sposobnijih od njih, pa će ona biti prije zemlja, za koju će se morati lijevati krv, nego li koja će liti krv za druge. Mjesto da grade Srbijanci kule u zraku, nek se opamete, pa nek počnu na zdravom temelju narodne prosvjete, a to je samo stalno: isprazna vika opija ko i vino, te će čovjeka samo razočarati, kad dogje do gusta, kao i pijanca, koji se svali u jarak, a prije je mislio, da leti zrakom. Eto, što bi smo mi poručili srbskim političarima u srbskoj državici. Neka se kane Srbijanci kojekakvih provokacija protiv jake Austrije, jer je Bosnu i Hercegovinu anektirala; Bosna i Hercegovina, u okviru Monarhije, neće biti grob ni srbske kao ni hrvatske misli; dapače, budemo li mi Srbi i Hrvati ljudi, pomoću anektiranih pokrajina ojačaće srbska i hrvat-

ska misao u našoj Monarhiji — mi ćemo postati jedan važan i neosporiv politički faktor, sa kojim treba da računa. Vrijedi malo iz bližega osvijetliti ovu tačku. Četverica se prepiru ili barem aspiriraju na Bosnu i Hercegovinu: Nijemci, Magjari, Srbi i Hrvati.

Njemački narod u Austriji i ako je zabavljen sa toliko protivnika, usprkos tome ostaje mu vremena, da misli i na Bosnu. Preko Bosne on nastoji, kako bi njemačka ideja filtrirala put istoka po onoj glasovitoj *Drang nach Osten*. Velika protimba, koju pitanje sjedinjenja nalazi u Beču, potiče poglavito od one nakane, a vijesti o sjedinjenju Bosne-Hercegovine s Dalmacijom, koje se kroz ove zadnje dane turaju, kao da pipaju *terrain*. Što se same Bosne tiče, tu je njemačka misao počela raditi iz temelja — seljaštvom. Naselbina u sjevernoj Bosni sa njemačkim župama, školama i crkvama jasno odavaju namjeru pangermanizma. Njemački narod je dosta jak i napredan, da ove naselbine pokreće vlastitom privatnom inicijativom. U Prusiji imade društvo njemačkih rodoljuba, koji se isključivo bave pitanjem naseljivanja. Oni pomno istražuju pojedine zemlje na istoku, poznaju sve prilike i onda davaju svojim zemljacima korisne upute, koje su im u naseljenju zlata vrijedne. U svojoj državi u poljskom narodu ovo naseljenje podupire javno sama Pruska stotinama milijuna maraka, koje parlamenat otvoreno glasuje, kao da je to najnevinija stvar. Fakat je, da se njemački *Drang nach Osten* neprestano provagja. Njemačke naselbine vrve po Rusiji kao mravi — debele poljane Volge pune su njemačkih poljodjelaca. Na Crnom moru, po Poljskoj, Galiciji, Bukovini, Ugarskoj, Bugarskoj, Srbiji, Hrvatskoj, Slavoniji neprestano pomaljaju se Nijemci kao trgovci,

obrtnici, inteligencija, a — što je najopasnije — i kao poljodjelci. Njihov se pogled ne zaustavlja na obalama Bosfora nego je prešao u Malu Aziju. Ako dakle Njemačka infiltracija dolazi do Tigra i Eufrata — kako da obagje našu Bosnu?! Nijemci o Bosni ne misle tako naglo. Oni bi htjeli, da se postepeno ugnijezde, a uz to paze, da zemlja ne pane u ruke njihovijeh protivnika. Ipak germanizacija Bosne nalazi na nepredvidivu činjenicu: djeca Nijemaca većim dijelom poprimiše domaći jezik. Znak da je ta nijemština preslaba, a da se etnografski održi u narodu homogenu i čisto slavenskom.

Magjari rade posvema drugčije. Oni se i doma uvjeriše, da im pomagjarivanje nikako ne ide, a u Bosni po gotovo. U 800-godišnjem odnošaju sa Hrvatskom, u magjarizaciji naroda ne krenuše ni pedlja naprijed. Već sam njihov azijatski jezik čini ih antipatičnim, a surovost, kojom se služe, još više. No oni na Bosnu gledaju okom gospodara i zapovjednika. Magjari žele, da ekonomski svežu Bosnu sa Ugarskom, tako da se od nje ne može otkinuti. Škola i inog nema, ali željeznice i trgovina upućena je sva prama Budimpešti. Zato se toliko i protive željeznicam na moru. Magjari pak u bosanskoj politici vode preuplivnu riječ. Njihovi šoviniste ne nalaze, da im je bar za sada previše slavenskog elementa — ne plaše se oni ni tolikog zalogaja kao što je Bosna, pa makar se i udavili. Ali do Bosne ne može se nego samo preko Hrvatske. U tu svrhu nastoje nogama i rukama, da izravnaju zapreke, koje nalaze izmegju Save i Drave. Doći na Jadransko more, zagospodovati cijelom njegovom istočnom obalom, to je ideal magjarskog političara.

U Ugarskoj sa strane novinara i zastupnika neprestano se dižu glasovi, koji traže, da se Dalma-

cija „inkorporira“, ali ne Hrvatskoj već Ugarskoj. Ovi glasovi izbiše na javu osobito poslije „riječke rezolucije“. To još nije sve. Magjari su poznati kao veliki prijatelji Italije i Talijana, još od prošlih ratova, gdje su se uzajamno podupirali. Talijanština nije u Budimpešti zazorna i mi vidimo velike simpatije, koje opstoje izmegju Magjara i riječkih Talijana. Talijanaši protive se svim silama sjedinjenju sa Hrvatskom, ali sjedinjenju sa Ugarskom ne bi gledali zlim okom, nadajuć se, da će im magjarska braća uzručiti izgubljeno gospodstvo nad Dalmacijom kao što su to i na Rijeci učinili. Sve ove makinacije teže, da Bosnu opašu gvozdenim pasom upliva i političke snage magjarske državne ideje. A onda — kad bude u našim rukama, misle, tad je lako za to, što su Bošnjaci drugog jezika i naroda! Najbolji izgled u tom mogu služiti Slovaci i Rumunji.

Aspiracije Srba dvajuh slobodnih državica poznate su *urbi et orbi*. Dok Nijemci nastoje osvojiti jednu zemlju intenzivnom kolonizacijom i jezikom, Magjari gospodarstvenom i državnom politikom, Srbija je naprosto svojata neumjesnom agitacijom. Srbska agitacija na Bosnu dolazi sa dvije strane: sa Beograda i Cetinja. I u tome kako u svemu vlada neka potajna utakmica izmegju one dvije srbske prijestolnice Knjaz je Nikola nekad pjevao: „*Pred šator ću stražit kralju*“ — veleć pod tim, da je on spravan biti zadnji, samo da do jedinstva srbskog naroda dogje. Ali to je bila tek pjesma, u prozi čovjek drugčije misli. Na Cetinju rade, koliko im dopuštaju sile. Pak ima i druga: loza Karagjorgjevića stoji danas u Evropi osamljena, dočim Petrovića ima rodbinskih sveza desno i lijevo. Iz tih sveza ne crpe u istinu nego samih naputaka za moderi-

ranje, ali nada ne ostavlja čovjeka ni u najvećoj pogibli.

Koliko bi magjarske i njemačke pretenzije, kad bi se posvema izvršile, bile osudne za narodnost ne samo Bosne nego i okolnih zemalja, toliko bi i one Srbije i Crnegore u svakom pogledu ubitačno djelovale na razvoj dvajuh onih srbskih državica. Uzmimo, da se dogodi i Srbiji pripane Bosna — što bi se izvrgnulo iz ovih zemalja? Muhamedanci bi morali ponajprije listom iseliti, što im se dogodilo i u Srbiji, gdje u manje od 100 godina izčeznuše. A za muhamedancima i katolici, jer vjerska intolerancija, koja tamo vlada, proverbijalna je. U Srbiji ne mogu katolici imati ni crkve ni župnika, vjerski fanatizam ne prašta ni onim, koji svoju djecu u pravoslavlju odgajaju! Zamamna riječ „baška vjera, a baška narodnost", u praksi, kako to svaki dan vidimo, sasvim drukčije zvuči. Što se pako tiče ekonomskog i moralnog napretka zemlje, dosta je baciti oko preko Drine, pak vidjeti, kako je tamo, da te progje volja onakove uprave. Financije u groznom stanju, zemlja nesigurna, ustavnost fiktivna, stranke rastrojene, politički ljudi bacaju se u naručje tugjim uplivima, da sruše lične protivnike. Cijela srpska povijest — kao što smo već nanizali — nije nego nastavak onoga megjusobnoga klanja prije Kosova. Ako bi pak Crnagora otela mah, tada bi bilo i još gore. Ko pozna prilike preko Lovćena, zna, da se velika većina onog puka samo goji pustim nadama, kad će oni *gospodovati* nad Bosnom, Hercegovinom i Dalmacijom. *Gospodovati,* riječ je oštra, ali tačna. Crnogorci, *barem oni,* koji o tom sanjaju, ne bi dozvolili saučestvovanje u višoj upravi osvojenom elementu, koji bi u tom slučaju brojno nadkrilio crnogorski elemenat. Njihovi su pojmovi u tom više

nego sredovječni. A kakva bi pak ta uprava bila, o tom ne treba ni govoriti. Uz „parlamentarni“ apsolutizam, koji je tamo zakon, uz nesposobnost onih koji ga trpe. (Prosti narod mora, ali povijest uči, da državnici, koji se rado pokoravaše samovolji, bijahu ili vrlo loši državnici, ili vrlo lukavi sebičnjaci). Pomislimo slučaj, da se je takova šta ostvarilo — gdje nam je garancija za čovječja prava? Bošnjak i Hercegovac, katolik i muhamedanac, imaće tada svu raspravu isključivo u narodnom jeziku, sve narodno, pa ako hoćete sve i ćirilicom — ali ko mu jamči, da bi mu bila pravičnost obezbijegjena? Zar zakon? Koji zakon? Zakon, koji u tom slučaju ne bi bio izraz narodne volje, niti posljedica dogovora izmegju vladara i naroda! Mi danas Srbi i Hrvati u našoj Monarhiji težimo za narodnosti, koja nam nije osjegurana. Tu nas nestašica vrlo tišti, jer druge ne ne osjećamo, jer su nam gragjanska prava, prava čovjeka kao individuuma u zadruzi ljudskoj, posve jednaka drugim narodima. U Austriji n. pr. na sudu se ne pita, koje si vjere, ni jesi li Srb, Hrvat, Nijemac, niti se po tom smije da postupa sa osobom. Pomislimo malo, kako bi to izgledalo, kada bismo pošli pod Srbiju ili Crnugoru! Sjećam se, da negdje marta mjeseca 1877., kad se radilo, da se dogovorno sa „hrvatskom narodnom strankom“ postave kandidati za izbore na carevinsko vijeće, našli su se jedne večeri skupa u Trokolijevoj kafani u Spljetu pisac, ovih redaka, pok. Sava Bjelanović, pok. L. Zore i ako se ne varam Gjuro Vukotić. U razgovoru će Bjelanović prigovoriti Zori, gdje je on kao uvjereni Srbin stupio u klub „hrvatske narodne stranke“. Zore će na to ozbiljno Bjelanoviću: nijesmo li, Sava, dugo živjeli u iluzijama i zaludu korisno vrijeme trošili oko *Dušanova carstva*. Vjeruješ li ti i danas

u to, poznaš li Srbiju? Bjelanović se nekako sarkastično nasmija i reče: *ne vjerujem.* Šta nam dakle drugo ostaje — na to će Zore — nego poraditi skupa sa Hrvatima, da osnažimo slavensku misao u našoj državi. Bjelanović je stao koješta predbacivati „narodnoj stranci", a kada je svršio, Zore će u šali njemu: Reci mi iskreno, Sava, kada bi kakovim udesom Srbija preko Bosne-Hercegovine zagospodavala i sa Dalmacijom, što bi ti uradio? Bjelanović smijajuć se odvrati: *Ja bih odmah u Ugarsku!* Svi smo se na ovo nasmijali, ali u ovom smijehu sastojala se je *cijela filozofija naše politike!* Drugom prigodom kada sam se na parobrodu iz Zadra za Spljet sastao sa plemenitim i čestitim pok. dr. Trojanovićem, narodnim zastupnikom, i prebacivši mu, da se preveć zagrijava za Crnugoru — on mi iskreno ispovidi, da, kad bi u kakovom slučaju Austrija dala slobodu narodu u Boci Kotorskoj, da se izjavi, da li će uz Austriju ili Crnugoru, da on sumnja, da li bi se našla tri Srbina, koja bi se za Crnugoru izjavila! Ovo bi se potpuno slagalo sa izjavom negdašnjeg srbskog zastupnika na hrvatskom saboru Gjura pl. Gjurkovića, koji je jednom prigodom izjavio: *„da je nama Srbima i danas mnogo ljepše u Austro-Ugarskoj, nego makar kome političaru preko Save i Dunava".* Mnogo se čuje govoriti o progonstvima srbske misli u Bosni i Hercegovini, o prestavkama i memorandumima, o sukobima, odaslanstvima itd. Slavenski listovi, koji nijesu upućeni, donose ove stvari na dugo i široko. A novine u Srbiji služe se ovim glasovima u svoje svrhe, pripovijedajuć cijeloj Evropi, kako se u Bosni srbstvo progoni. Istina je, da su neki Srbi u Bosni osjetili, kroz zadnje ovo vrijeme, snažnu ruku bosanske uprave na svojim legjima; a ma neka nam iskreno srbijanske diplomate kažu, da li nijesu oni

neumjestnom propagandom mnogo doprinijeli, da neki naši istomišljenici u Bosni stradaju. U koliko je meni poznato srbstvo *kao srbstvo,* u Bosni se nije progonilo. Eno srbskih škola na sve strane kao i srbskih društava. Cijela tako zvana „opozicija“ nekih bosansko-hercegovačkih Srba nije nego prosta obmana, a da se svijetu i slavenskoj braći oči zabliješte jednim patrijotičnim načelom. Ali u samoj stvari ne radi se tu o nikakvoj narodnoj pravici, nego li o privatnoj špekulaciji pojedinaca. Ljudi imadu kojekakva poduzeća, liferacije, licitacije; jedni obogatiše, a drugi bi za njima; ljudi nagjoše razlikâ u sastavljanju računa. Pak se sada bune u ime potištena srbstva, u ime slavenstva, a ovamo ništa drugo nego prosti *Gšeft!* Da je ovo ovako, dosta bi bilo da se istraži, ko su te kolovogje srbske „opozicije“ u Bosni, te će se naći, da svaki od njih, barem od glavnijih, imade u žepu kakav manje ili više pretjerani račun, koji bi želio da saldira, ili kakvu pogodbu, na koju se natječe, ili kakovu molbenicu za ispražnjeno mjesto, na koje aspirira. Koliko bi sjaja izgubilo tobožnji radikalizam *nekih* Srba u Bosni, kad bi se isti malo iz bližega upoznali. Tu se dade u ciframa tačno izračunati. Je li tako *Jeftanoviću, Dimitrijeviću,* pa i ti o *Šola!* Dočim velika većina bosanskih Srba, koja je lukavije postupala i izbjegavala razlikama i sukobima, ova većina sa vladom u Bosni dobro se pazi i na ništo se ne tuži. Poznavao sam u Bosni i Hercegovini na stotine srbskih trgovaca, poduzetnika, liferanta itd., koji su mi pjevali slavu bosanskoj upravi, zadovoljni, da njihovo srbstvo u ničemu ne trpi, te u četiri oka lažju proglasivali sve ono, što srbski radikali o srbskim progonima u Bosni pričaju.

Nije mi ni na kraj pameti, da branim politiku, koju je do danas naša Monarhija u Bosni vodila; i u Bosni ona se je vladala po onoj: *divide et impera*. Ali ipak trebovalo je, da sve ovo naniżem, jer je neosporiva činjenica, da su se srbski političari iz Beograda nadali neumjesnom i smiješnom agitacijom proširiti granice svoje države, opravdavajuć svoju politiku tobože ugroženim srbstvom u Bosni i interesima Slavenstva!

Četvrti, koji gledaju na Bosnu, bili bi Hrvati. Njihove aspiracije na danas anektirane dvije pokrajine polaze u prvom redu s toga stanovišta, da je u njima po narodnosti i povijesti narod hrvatski; drugo da položaj geografski i ekonomski baca Bosnu uprav u naručje Trojedne Kraljevine; treće pak počivaju ove aspiracije i na njihovoj samosvijesti, da bi oni ovim zemljama dali upravu narodniju, srodniju, nepristraniju, vjerski slobodniju, čovječanski bolju nego iko drugi. Što se tiče prve tačke, ispraviti mi je u toliko, u koliko za mene Srbi i Hrvati jedan su narod i po tom po narodnosti Bosna i Hercegovina pripadaju toliko Hrvatima koliko i Srbima. Druga je tačka očita: Bosna je upućena na Dalmaciju, a obadvije opet na Hrvatsku. Treću napokon tačku ne mogu nijekati Nijemci, jer tugjini, Magjari, jer tugji i nenapredni, pa ni srbski političari u *kraljevini Srbiji*, jer.... *onaki*, kako smo ih gore opisali. Po pravici i zdravu shvaćanju dakle najviše izgleda na budućnost Bosne i Hercegovine, morala bi imati Hrvatska. Nakon aneksije ovi su se izgledi za Hrvatsku podvostručili. Razumijemo, da beogradskim političarima teško će biti ovo ispovigjeti, jer se oni ipak nadaju, da će kakova „balkanska konferenca“ ili Rusija Bosnu i Hercegovinu oteti Austriji i njima ih na tanjuru darovati. Dok

se ne čudim tolikoj naivnosti beogradskih diplomata, za čudo mi je, da može biti nekih naših političara, koji u takova šta mogu da vjeruju. To pokazuje preveliku plitkoću političkog shvaćanja. Pašići, Milovanovići, Velimirovići i družina uzdaju se u Rusiju i misle sredstvom ruske krvi i ruskoga novca, da će im se ispuniti taj lijepi san. A ne osvrću se na skoru prošlost, koja bi ih mnogo naučila, jer je u opće poznato, kako se je pokojni car Aleksandar prispodabljajuć ih Crnogorcima prezirno izrazio o njima nakon posljednog tursko-ruskog rata. Uzmimo inače u ruku povijest od najdavnijih vremena do dana današnjega i ne ćemo naći nikakav slučaj, da je narod narodu pomogao jedino iz — bratske ljubavi. Uvijek je bio po srijedi kakav interes. Francezi su pomogli Talijanima u borbi za slobodu samo zato, da oslabe Austriju. Ali kad su vidjeli, da se Italija mnogo ojačala, onda su — radi prvenstva na Sredozemnom moru — bili protivni njezinim težnjama. Kad se je za pruskog rata Franceska nalazila na rubu propasti, samo šačica idejalista pod Garibaldijem pošla im je iz Italije u pomoć, ali Italija sama ostala je kod kuće, jer je nalazila, da će samo uz slomljenu Francusku moći da uljeze u Rim. Engleska nije vikala protiv Turske za ljubav potlačenih kršćana na istoku, nego da drži žive istočne raspre i stvara neprilika, eda se ne dogje do rješenja egipatskog pitanja. Rusija nije zadnju rusko-tursku vojnu povela za oslobogjenje bratskih slovenskih plemena na Balkanu, kako se to u pjesmama pripovijeda, nego što je njezina politika tražila, da slomije Tursku i utemelji svoje gospodstvo na Bosforu. Ako joj to do kraja nije pošlo za rukom, krive su evropske velevlasti, koje nijesu htjele da se Rusija preveć ojača. Poznato je, da Sanstefanski mir

Rusija je sklopila na korist Bugara, a na golemu štetu Srbije, a to zato, što su Bugari više u njezinoj sferi.

Ako su se pak na berlinskom kongresu Andrassy i družina zauzeli za Srbiju i učinili je, kolika je danas, a pokratili Bugarsku, oni su to uradili iz istih razloga. I tako naprijed, kroz ove vjekove, od prošlosti do sadašnjosti. A ima li kakovih interesa Rusija, da se u pitanju Bosne-Hercegovine sada zauzme za Srbiju? Naprosto nema nikakovih, jer je poznato, da je ona mnogo prije savjetovala Austriji, da uradi ono, što je ona stoprv sada uradila, t. j. *anektira Bosnu i Hercegovinu.* Ima da i Rusija svojih interesa, koji zahtjevaju, da ona *žive u najboljim odnošajima* sa našom Monarhijom. Poznati ruski novinar M. Menšikov objelodanio je u „Nov. Vremju" članak, u kome dokazuje, da Rusija niti može, niti hoće rata. Iz članka vadimo samo ovoliko:

„Naša braća Srbi, koji nijesu provigjeni ni najelementarnijom aritmetikom, pa nijesu ni na prste prebrojile respektivne sile, izazivlju pola Evrope na rat. Njemačka se javno izjavljuje, da će Austriji biti u pomoć; a, ako se stvari zaoštre, cijeli će trojni savez, dakako, složno postupati, a tom velikom olujnom oblaku naviješta rat mali oblačić, koji jedva da ima i toliko snage, da odoli, da ga velika oblačina ne proguta... Srbi imadu samo velike pretenzije, a vrlo malu snagu, da ih oživotvore. Mi se bojimo, da oni jako malo cijene sile Austrije, a ne ocjenjuju dosta opasnost, koja prijeti srbskom narodu. Ja sam primio nekoliko srbskih pisama, a neki dan me je posjetio jedan srbski diplomata (Pašić) sa visoko-zvučnim uvjerenjem, zemljovidima i statističnim tabelama. Govorio mi je vrlo samosvjesno na široko i daleko. Ja sam mu odgovorio: Samo što

manje fraza, draga srbska braćo; manje fraza i više ozbiljna promišljanja! U pismima Srba kao i u razlaganju srbskog diplomata iznenadio me je romantički ton i prekomjernost fraza. Upitao sam s toga srbskog diplomatu, s čime zapravo Srbija računa, kad prijeti Austriji ratom? On me je upozorio na svoje statističke podatke, koji su pretjerani. Ruskoslavenski godišnjak za godinu 1908. iskazuje, da u Evropi ne ima ni 9 milijuna Srba i Hrvata, koji su još uza to podijeljeni u pet država, te pripadaju trima vjeroispovijestima. Pod takovim bi prilikama sjedinjenje svih Srba u jednu neovisnu državu bilo nešto preteško. Što se češće razgovaram sa Srbima, to više sam uvjeren, da su kadri počiniti velike pogriješke, — podići bunu, Austriji navijestiti rat itd. Je li doista danas vrijeme za to, da se govori o ratovima 15. stoljeća, o junaštvu Karagjorgjevića i o buzdovanima, s kojima se nekoč borilo proti Turcima? Mi živimo u doba mitraljeza, a ne u vrijeme buzdovana. Čemu dakle kostrušenje? Treba dugih godina, dok budu austrijski, balkanski i ruski Slovani dosta jaki, da izvedu velika djela. Birati sadašnji čas za riješenje austrijskog pitanja, kad je Rusija nemoćna, sa opće slovenskog je stanovišta upravo zločin. „Ne tražimo, da Rusija vodi rat“ — vele Srbi — „mi tražimo jedino, da prosvjeduje proti austrijskoj politici“. Na taj zahtjev moramo odgovoriti: Znadete li, gospodo, što znači prosvjed jedne velike vlasti? Osobito jedne oslabljene velike vlasti? Maloj je državi dozvoljeno, da raspošalje note, koje mnogo prijete, a ništa ne znače. Ali što se djetetu prašta, može skupo stajati odrasla čovjeka. Prosvjed Rusije u budućoj konferenciji vrlo je vjerojatan, no da bude impozantan, mora se oslanjati na ratnu pripravu. Ali sada niti mi možemo, niti hoćemo vo-

diti rata. — Vi ne možete da trpite sjedinjenja turskih pokrajina s Austrijom, koje je već prije 30 godina faktično izvedeno, — no to je vaša stvar. No mi Rusi trpimo već od sto godina sjedinjenje čisto ruskog područja, kraljevine Galicije, s istom Austrijom. Francuska trpi sjedinjenje Elsasa i Lorenske s Njemačkom, Italija trpi sjedinjenje Korsike i Savojske s Francuskom. Njemačka trpi sjedinjenje Livonske s Rusijom i 12 milijuna Nijemaca s Austrijom. To je ipak nešto više od Bosne i Hercegovine. Evropski požar nada sve je poželjan za one slavenske izdajice, ne izuzevši ni ruske Kadete, koji žele Rusiju nagnati u katastrofu. Ali razborite slavenske stranke ne smiju im u tom poslu pružiti ruke".

Evo kako piše u poluzvaničnom ruskom listu g. Menšikov, a nema sumnje, da jednako misle i ruski državnici, kao i svi ozbiljniji ruski političari. Ovo neka je *memento* srbskim diplomatima u kraljeviui Srbiji, koji su se nadali ruskim oružjem osvojiti Bosnu i Hercegovinu.

A Engleska? Ispovijedam, da, kao i Srbina i Slavena, oblilo me rumenilo, kada sam dočuo za ovacije udešene pred engleskim poslaništvom u Beogradu. Ona Engleska, koja zazire od Gladstonove teorije, vladajuć se Bismarkovim načelom; ona Engleska, koja se je uvijek istakla najkrvnijom neprijateljicom velikog ruskog naroda i slavenske rase u opće — ovakova Engleska doživljuje gromovite ovacije u srbskom i slavenskom Beogradu! U Beogradu mora da se je mozag poremetio. — Ali Engleska simpatizira uz Srbiju! — ovako odgovaraju beogradski diplomate. Pa da nije Menšikov imao pravo, kada je srbskom diplomati Pašiću predbacio nepoznavanje aritmetike! Istina je, da je prigodom aneksije Engleska iskazala Srbiji svoje simpatije,

— ali ne, da u slučaju balkanskog zapletaja pomogne Srbiji i daruje joj Bosnu, već *da se ona sama u slučaju kakove političke katastrofe okoristi.* Engleska politika uvijek je bila takova. Danas bi Engleska željela, da se Rusija zbog Bosne zarati sa Austrijom, ali ne da ovoj otme Bosnu, već jedino da *Rusija u ratu oslabi, bude potučena,* eda Engleskoj slobodnije budu ruke u Aziji i Persiji. Oslabiti Rusiju prva je tačka političkog engleskog programa. Engleskim simpatijama prama Srbiji tražiti je i drugi politički motiv. Engleska ide za tim, kako bi i na Balkanu imala jednog svog eksponenta. Ako eksponente svoje politike na Balkanu imaju Njemačka, Francuska, Austrija, Rusija, pa i Italija; Grčka, Bugarska, Rumunjska i Crnagora — zašt ne bi imala i Engleska? Ovo pitanje već odavna postavi sebi engleska diplomacija, a vidljivo je izbilo na površinu nakon tragične smrti kralja Aleksandra Obrenovića, kada je engleska diplomacija preko nekih srbijanskih političara nastojala, da protura na srbsko prijestolje jednog engleskog princa. I to je glavnim uzrokom, da engleska diplomacija ne gleda dobrim okom današnju vladajuću dinastiju u kraljevini Srbiji, te neustrpljivo iščekiva čas političkih zapletajâ na Balkanu, eda li se ispune njezine vruće želje. I na ovaj način postaju nam jasni napadaji *nekih glavnih engleskih novina* na vladajući srbski dom; a idu za tim, kako bi kralja Petra i njegovu dinastiju pred srbskim narodom omrazili i u shodan čas sa prijestolja zbacili, a postavili engleskog princa, koji bi bio eksponent engleske politike na Balkanu. Eto zašto simpatije oholog Albijona za Srbiju! A ipak beogradskim ulicama kliče se kralju Eduardu! Majko Slavijo, zaplači nad takovim sinovima tvoje krvi!

Očite su dakle nesavladive protivnosti, što se opiru veliko-srbskim osnovama, pak i ponosita deviza, koja se zadnjih ovih dana u Beogradu čula: *„la Serbia farà da se“*, ne ostaje drugo nego tlapnja. Ozbiljnosti se hoće, a ne praznih riječi i jalovih nada u Rusiju i druge vlasti, koje nijesu pamet izgubile, da podupiru najmahnitije težnje. Pjevajuć po beogradskim krčmama i ulicama i najbolje pjesme, ne čini se Velika Srbija, kao što ni Frankove legije ne će stvoriti Veliku Hrvatsku!

*

Kakav dakle mora da bude politički program Srba u Monarhiji? Bosansko pitanje, koje je u nekoj neizvjesnosti držalo srbsku stranku u Dalmaciji, u Bosni i u Banovini, a u jednako vrijeme bilo kamen smutnje megju jednokrvnom braćom Srbima i Hrvatima — *riješeno je sa aneksijom*. Uzalud i nadalje o kojekakvim utopijama živjeti. Mi Srbi i u Dalmaciji i u Banovini treba da se postavimo na realniji program, koji će nam biti zajednički sa braćom Hrvatima i koji će imati tačno opredijeljeni cilj. Taj bi program bio: da se okupe u jednu skupinu Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra, Bosna i Hercegovina. Iz ovoga da se — u okviru habzburške monarhije — načini jedna država sa našim narodnim obilježjem, rješavajuć sa ostalim narodima i zemljama monarhije dogovorno neke poslove, koje će uglavit kao *zajedničke*. Centrum ovoga slobodnoga narodnoga sklopa ima da bude Zagreb. Ko malo bolje zaviri u ovaj program, naći će, da je u njemu rečeno svekoliko, te nema ni jedne riječi manje ni jedne više. Ovo mora da bude program Srbskoga i Hrvatskoga naroda. Kako ostvarati gornje idejale?

I malo dijete znade, da mi sami proti našim protivnicima ne bismo uspjeli. Ali ti protivnici imaju i drugdje pune ruke posla; i drugdje je naroda. koji traže svoja prava. Mi smo s ovim narodima (Česi, Poljaci, Rusini, Rumunji, Slaveni, Slovaci) direktno i indirektno u zajedničkoj akciji. Svi se branimo od jednih protivnika, koji su nam zajednički. Česi u svojoj kući boreći se proti Nijemstvu pomažu nama u Srijemu, a mi njima boreći se proti Magjarima. Tako Rumunji, tako Sloveni, Poljaci. Nema tu umjetnog saveza, *potreba* ga je *naravnim* učinila. Istina je, da imamo nepogodnost našeg današnjeg političkog položaja. Ali to je s načelnog gledišta posvema nuzgredna stvar. U ostalom govorilo se, što se hoće, mi ipak ne stojimo tako loše, dok su nam jezik i narodnost ovako razvijeni. Pak ne valja ni to zaboraviti, da je ovaj naš položaj prelazan. Mi vidimo, da se u monarhiji obavlja neka nutarnja, ali neprestana evolucija, koja teži, da izbije iz ruke dvajuh naroda isključivu prevlast. Danas još to postignuto nije, ali svak predvigja, *da će taj čas brzo nadoći.* Magjari su doista još vrlo jaki i odlučni. Ali kada bude skršena prevlast Nijemaca pomoću austrijskih Slovena, onda će i u interesu *istih Nijemaca* biti, da se skrši i prevlast Magjara! A to će biti i u interesu *same monarhije!* Ovako se prestavlja nedaleka budućnost monarhije, koja *mora* nadoći, pak je po tom naš položaj, usprkos svim borbama, mnogo bolji nego se misli. Ali uz jedan samo uvjet: da mi budemo svijesni svojih dužnosti, da mi budemo odlučni i ustrajni borci za naša prava. Nama je dakle *ovdje mjesto* i ovdje naša zadaća. Mi imamo da u monarhiji ispunimo našu narodnu dužnost. Pobjeda nam ne fali! Čemu dakle razbijati dobro utvrgjene šance? Čemu tražiti smoka nad

pogačom? Čemu i dalje zavagjati se kojekakvim utopijama? Zato zar da se sutra nagjemo puhajući u šake: svoga se dijela odrekli, a drugi ne stekli. Pa što bi nam onda ostalo? Političko i narodno samoubojstvo. To bi megjer bila dostojna kruna prošlim pogreškama.

Nego, *neki* srbski političari *pravoslavne vjere*, osobito oni u Bosni protivni su ovakovom programu; jedni, jer još pod uplivom *beogradskih agitatora*, a drugi, što misle, da bi ih ovakova aneksija tobože raznarodila? Raznarogjenje biva tako, što se uduši kome jezik, kojim govori i nametne mu drugi tugji jezik, radi čega mi se od Hrvata nemamo strašiti, pošto je naš i njihov jezik jedan te isti, kao što je ista i literatura. I ako je kod drugih naroda vjera odijeljena od narodnosti, kod Srba *pravoslavne vjere* to se ne može reći, jer u *njihov* pojam srbstva, ulazi kao glavni karakter isključivo vjera pravoslavna. Kod Hrvata tako nije, kod njih se nijedna vjera ne smije bojati za svoj opstanak, nego svaka može da se slobodno razvija, pa tako i pravoslavlje pravoslavnih Srba, dapače u Banovini, koja je najpotlje u crkvenim poslima neodvisna, pravoslavni uživaju veće povlastice od katolika: toli svećenici, toli svjetovnjaci.

Što se kulture tiče, nema ni u tom pogledu nikakve bojazni, da bi Srbi s aneksijom štogod štetovali, jer su i Hrvati jednako odgojeni u duhu zapadne kulture. I u ekonomskom pogledu bili na koristi, jer Bosna i Hrvatska zemlje su vrlo bogate, a aneksijom bi se silno na ekonomskom polju razvile. U čemu bi se dakle sastojalo to raznarogjenje, taj gubitak narodne individualnosti, to narodno samoubojstvo — kako *neki* pristaše naše stranke misle? — U tome, što bi Srbi tobože izgubili svoje ime, te

se pretopili u Hrvate. Ali na kojem se temelju to tvrdi? Nije li zar i danas u Hrvatskoj poštovano ime srbsko i to čak kao ime narodno? A kako je danas, tako bi bilo i unaprijed. Hrvati ne traže dakle, da se Srbi okane svojeg imena, oni hoće samo, da hrvatsko ime ima prvenstvo, a to je bome i pravo. Hrvatska je svejedno kao što je Srbija Srbijom sasvim, da u njoj ima koja hiljada Bugara i Rumunja, dakle drugih naroda. Uzmimo sada, da se mi varamo, kad mislimo, da će srbsko ime u Hrvatskoj biti dopušteno i dopustimo, da je temeljita bojazan nekih pravoslavnih Srba, da bi u ovakom hrvatskom sastavu nestalo imena srbskoga, te pitamo: A koja bi to šteta bila za Srbe u opće?

Ako mi Srbi imamo sa Hrvatima isti jezik, istu literaturu, istu kulturu, a mnogi od nas i istu vjeru, napokon i istu politiku, jer je teško dalje sanjati o Dušanovom carstvu, nije li sitnarija *samo ime*, što nas dijeli? Nemaju li Francezi i Bugari ime jednog tugjega naroda, oni ime svog najvećeg dušmanina, jer su Franci bili po krvi Nijemci, a ovi ime jednog mongolskog naroda, pa zar su zato i malo „raznarogjeni?“ Samo ime nije dakle tako velika stvar, da bi radi njega moglo trpiti narodno dobro, a to nas najbolje uči Italija. Ako pako Hrvati drže toliko do svoga imena, to je razumljivo; oni su prisiljeni, da tako rade u interesu narodnih načela, u interesu emancipacije i slobode ovih naših zemalja, pošto je danas *jedino* Hrvatska simbol iste.

*

Evo kakav mora da bude program naše srbske stranke u Bosni, Dalmaciji i Hrvatskoj — samo ovakav je program izvediv, samo ovakav je program realan, jer se ne temelji na nikakovim utopijama.

I samo ovakav politički program može da sačuva utemeljenu slogu, medju Hrvatima i Srbima u ovoj Monarhiji. Svaki drugi naš program, koji bi nam mogao biti *izvana* diktiran, bezuspješan je, ali i rizičan za našu narodnu misao, za naš narodni obstanak — a lako bi mogao da pomuti dobre odnošaje izmegju Srbskog i Hrvatskog naroda u ovoj Monarhiji. Na oprez dakle!

„Glas Crnogorca" god. 1897. pisao je: „Kada Hrvatska u Habsburškoj monarhiji zauzme položaj samostalan, kao što ga Ugarska zauzimlje, tada će ona postati najpouzdaniji otpor protiv valova tugjinštine, što prijete sada preko nje izloženijem srpskijem zemljama".

Da, Hrvatska slobodna i samostalna bedem je cijelome južnome slavenstvu. Samo preko naših razvalina može nijemstvo i magjarstvo dalje na istok!

A Srbija ima takogjer svoj naravni pravac, ali to nije put zapada nego put istoka. Tamo će se ona naći *doma,* tamo ima i odviše neobragjena tla, na kome Srbija može da razvija svoju kulturnu i političku djelatnost. Ako se Srbija jednom o tome uvjeri, pak udesi svoj rad onamo, kamo ju historija i osjećaji zovu — ona će u ujedinjenim Hrvatima i Srbima ove monarhije naći materijalne i moralne pomoći. Neka porade državnici srbski, ako im je i malo stalo do slavenske misli, neka porade, da se Hrvatska, Dalmacija, Slavonija, Bosna-Hercegovina i Istra ujedine u *jednu* skupinu *u okviru naše monarhije.* Na „balkanskoj konferenci" dogje li ikako do nje, neka ulože u ovom smislu svoj politički upliv.

*

Neka je dakle bosansko pitanje riješeno u okviru habsburške monarhije, mi Srbi i Hrvati ne

smijemo ništa imati protiv toga, što više, mi se moramo radovati, što dobivamo braću u zajedničko kolo, a slavenstvu Austrije mora takogjer biti milo, da mu se broj povećava novim, netaknutim, autohtonim Slavenstvom. Ali njegova je dužnost, da odvrati braći na pomoći koju pridonose i da ih ne ostavi na cjedilu.

Neće se zato kajati ni jedni ni drugi.

Narodna in univerzitetna knjižnica
© NUK
00000452189

UNIVERZITETNA BIBLIOTEKA
LJUBLJANA